

II. ANYANYELVI ÉS NEMZETISÉGI ADATOK

ANYANYELV

A magyarországi cigányok három nagy nyelvi csoporthoz tartoznak. Ezek: a magyarul beszélő magyar cigányok, romungrók (akik magukat magyar cigánynak, zenész cigánynak vagy muzsikus cigánynak mondják), a két nyelven, magyarul és cigányul beszélő oláh cigányok (akik magukat romának, romnak mondják) és a két nyelven, magyarul és románul beszélő román cigányok (akik magukat beásnak mondják).

Az alábbiakban négy időpont: 1893, 1971, 1993 és 2003 adatai alapján ismertetjük a nyelvi változásokat.

Az 1893. január 31-én Magyarországon élő 280 ezer cigány harmada friss vagy olyan bevándorló, illetve olyan bevándorló gyermeke volt, aki 1850 után érkezett az országba. Ennek megfelelően 38 százalékuk magyar, 30 százalékuk cigány, 24 százalékuk román anyanyelvű volt, a többiek pedig szlovák, szerb, német, rutén, horvát és egyéb anyanyelvűek.

A jelenlegi országterületen a magyar anyanyelvűek aránya 79,5 százalék, a cigány anyanyelvűeké 10 százalék, a román anyanyelvűeké 4,5 százalék volt, a további 6 százalék pedig szerb, szlovák, német, rutén, horvát és egyéb anyanyelvű. Kiáltó különbség volt tehát az ország egésze és a jelenlegi országterület között, de még nagyobb a mai terület és Erdély között. Erdélyben akkor a cigány anyanyelvűek aránya 42 százalék, a román anyanyelvűeké 39 százalék volt. A mai terület magyar anyanyelvű cigány lakói régebbi bevándorlók utódai voltak. Friss bevándorlók voltak viszont a nem magyar anyanyelvűek. Baranya megyébe például délszláv területről jöttek beások és oláh cigányok, és a magyar anyanyelvűek aránya 53 százalék volt, Bács-Bodrogba ugyancsak délről jöttek oláh cigányok (23 százalék), szerb cigányok (39 százalék), beások (4 százalék), és a romungrók aránya 34 százalék volt.

1971-re átalakult az anyanyelv szerinti megoszlás: a magyar anyanyelvűek aránya 79,5 százalékról 71 százalékra csökkent, a cigány anyanyelvűeké 10 százalékról 21,2 százalékra, a román anyanyelvűeké 4,5 százalékról 7,6 százalékra emelkedett. A cigányok létszáma 320 ezer volt, a magyar anyanyelvűeké 224 ezer, az oláh cigányoké 61 ezer, a beásoké 25 ezer. Az összlétszám ötszörösre, a romungróké négyszeresre, az oláh cigányoké több mint kilencszeresre, a beásoké több mint nyolcszorosra emelkedett. A nyolcszoros és a kilencszeres növekedést bevándorlással magyarázhatjuk. A Dél-Dunántúlon élő beások döntő többsége Horvátországból vándorolt be, de érkeztek beások Romániából is. Nagy részük a XIX. század végén és a XX. század elején érkezett az or-

szágba, de bevándorlásuk folytatódott a két háború között és közvetlenül a második világháború után is. A déli határon jött át ugyanazokban az időszakokban az oláh cigányok egy része is. Ők 1971-ben a Dél-Dunántúlon élő cigányok egyötödét tették ki. Részben Szerbiából, részben a Bánátból érkeztek a mai Bács, Csongrád és Szolnok megye oláh cigányai, akik 1971-ben a három megye cigányainak 19 százalékát képezték. Erdélyből, illetve Romániából települtek át a szabolcsi, szatmári, bihari, békési és Hajdú megyei oláh cigányok, akik a már korábban érkezettekkel együtt a régió cigányainak 22 százalékát tették ki.

1918 előtt elég természetes volt, hogy a mai Borsod, Nógrád és Heves megyébe oláh cigányok költöztek, de nem ütközött ez különösebb nehézségekbe a két háború között sem.

Nyomtalanul tűntek el, illetve 1971-re anyanyelvet váltottak az 1893-ban szlovák, rutén, szerb és horvát anyanyelvűnek regisztrált cigányok.

1971 és 1993 között nagymérvű nyelvcserre következett be. Az oláh cigányok aránya 21,2 százalékról 4,4 százalékra, a beásoké 7,6 százalékról 5,5 százalékra csökkent, a romungróké ennek megfelelően 71 százalékról 89,5 százalékra emelkedett. Az oláh cigányok létszáma 21 ezerre csökkent, a beásoké 25 ezerrel 26 ezerre emelkedett. Az anyanyelvet váltó cigányok többsége továbbra is kétnyelvű maradt: román és magyar nyelven beszélt 53 ezer ember, az országban élő cigányok 11,3 százaléka; cigány és magyar nyelven beszélt 52 ezer ember, az országban élő cigányok 11,1 százaléka. A két nyelven beszélő cigányoknak az összes cigány emberhez viszonyított aránya 28,8 százalékról 22,4 százalékra csökkent, de a két nyelven beszélők száma 86 ezerről 105 ezerre emelkedett.

A beás és a cigány anyanyelvről a magyar anyanyelvre való áttérés a kétnyelvűség keretében zajlott le. Ezt a kétnyelvűséget Réger Zita úgy jellemezte, hogy az egyik nyelv „a csoporton belüli intim, családi kommunikáció eszköze”, a másik „használatos az oktatásban, a hivatalokban, a munkahelyen, ill. a másik nyelvi közösség tagjaival való érintkezés során, és a csoporton belüli kommunikációban is, amikor az oktatás, a hivatal, a munkahely stb. témáiról esik szó”.

A nyelvváltás egyik tényezője volt a cigánytelepek döntő többségének felszámolása 1965 és 1985 között. 1971-ben az oláh cigányok 75 százaléka és a beások 48 százaléka, 1993 végén az oláh cigányok 4,9 százaléka, a beások 1,1 százaléka élt telepen. A telepeken a cigányok egymással érintkeztek; a telepekről való kiköltözés mindennaposá tette a nem cigány többséggel való érintkezést, és így elkerülhetetlenné vált a magyar nyelv állandó használata.

Elősegítette a nyelvcserét az is, hogy 1971-ben a beás férfiak 84 százaléka és az oláh cigány férfiak 75 százaléka már olyan munkahelyen dolgozott, ahol kénytelen volt magyarul beszélni. Ugyanakkor a nők 30 százaléka, a hetvenes évek végén pedig már a fele került hasonló helyzetbe. Védőnővel, orvossal, patikussal, ügyvéddel csak magyarul lehetett (és lehet) beszélni, hivatalban ügyet csak magyarul lehetett intézni, üzletben, piacon is magyarul kellett tudni. A legnagyobb hatást azonban az óvoda és az iskola gyakorolta. Az óvónő, a

tanító, a tanár, egy-két kivételtől eltekintve, egy szót sem tudott cigányul vagy románul.

Az iskola nemcsak a gyermekkorban, a tanítási időben gyakorolt asszimiláló hatást, hanem később is. Amikor a beás és oláh cigány gyerekek felnőttek, emlékeztek arra, hogy az iskolában nem boldogultak, mert nem tudtak vagy rosszul tudtak magyarul. Emlékeztek a kudarcokra, a megaláztatásokra, és sokan közülük úgy döntöttek, hogy gyermekeiket megkímélik ezektől, otthon is magyarul beszélnek velük, és a magyar nyelvet teszik anyanyelvükké.

Kudarok, hátrányok, sikertelenségek munkahelyeken, hivatalokban és másutt is érték a magyarul nem jól tudó beásokat és oláh cigányokat. Másrészt viszont a hetvenes és a nyolcvanas években úgy látszott, hogy a magyar nyelv, a beolvadás, az asszimilálódás állást, jövedelmet, lakást, érvényesülést biztosít. Ésszerű stratégiának látszott az anyanyelv cseréje.

Már 1971 után is sokakat meglepett, hogy az országban élő cigányok 71 százaléka magyar anyanyelvű. (A nyolcvanas és a kilencvenes években azonban közismertté vált ez az adat, és ma is sokszor találkozunk a romungrók 71 százalékos arányával.) Még nagyobb meglepetés volt a beások és az oláh cigányok gyors nyelvi asszimilációja 1971 és 1993 között.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a nyelvi asszimiláció Magyarországon nem szorítkozik a cigányokra, hanem általános jelenség. A horvát anyanyelvűek száma 1920-ban 59 786, 1970-ben 21 855, 1990-ben pedig 17 577 volt. A szerb anyanyelvűeké 1920-ban 17 131, 1970-ben 7989, 1990-ben 2953 volt. A román anyanyelvűeké 1920-ban 23 760, 1970-ben 12 624, 1990-ben 8730 volt. A szlovák anyanyelvűek száma 1970-ben 21 176, 1990-ben 12 745 volt.

1993 és 2003 között tovább csökkent a beás anyanyelvűek aránya: 5,5 százalékról 4,6 százalékra. A cigány anyanyelvűeknél azonban nem folytatódott a nyelvcsere, hanem éppen ellenkezőleg, 4,4 százalékról 7,7 százalékra emelkedett a cigány anyanyelvűek aránya. Ennek megfelelően 89,5 százalékról 86,9 százalékra csökkent a magyar anyanyelvűek aránya. Az oláh cigányok egy része tehát a nyelvváltásról áttért a nyelv visszaváltására. A beások létszáma nem változott, az oláh cigányoké 44–46 ezerre emelkedett.

II. 1. táblázat

Cigányok anyanyelv szerinti megoszlása 1893-ban, 1971-ben, 1993-ban és 2003-ban (százalék)

	Magyar	Beás	Cigány	Egyéb	Összesen
1893	79,5	10,0	4,5	6,0	100,0
1971	71,0	7,6	21,2	0,2	100,0
1993	89,5	5,5	4,4	0,6	100,0
2003	86,9	4,6	7,7	0,8	100,0

Az 1893-as adatok forrása: Magyar Országos Királyi Statisztikai Hivatal (1895).

Tudjuk jól, hogy a bevallott anyanyelvet illetően változik az emberek álláspontja. Ezzel kapcsolatban hivatkozunk Tove Skutnabb-Kangas meghatározásaira az anyanyelvről, Kontra Miklósnak a *Kritika* 2003. januári számában közzölt cikke nyomán:

1. származás – az elsőként megtanult nyelv
 2. azonosulás/azonosítás – a) az a nyelv, amellyel a beszélő azonosul; b) az a nyelv, amellyel a beszélőt azonosítják
 3. a legjobban ismert nyelv
 4. a legtöbbet használt nyelv
- E definíciókból Skutnabb-Kangas az alábbi következtetéseket vonja le:
1. Egy személynek több anyanyelve is lehet.
 2. Ugyanazon személynek más-más lehet az anyanyelve a különböző definíciók szerint.
 3. Egy személy anyanyelve élete során akár többször is változhat.
 4. Az anyanyelvi definíciókat a nyelvi emberi jogokkal kapcsolatos társadalmi tudatosság foka szerint hierarchikus sorrendbe állíthatjuk.

A KSH a 2001. évi népszámlálásban a 23–25. kérdésre a választ nem tette kötelezővé. Közülük a 23.3 szerint: Melyik nyelv az anyanyelve?

Anyanyelvként – minden befolyástól mentesen – azt a nyelvet kell megjelölni, amelyet az összeírt személy gyermekkorában (általában elsőként) tanult meg, s amelyen családtagjaival általában beszél, és anyanyelvének vall.

A némák és beszélni még nem tudó csecsemők anyanyelve az a nyelv, amelyen a hozzátartozók rendszerint beszélnek. Tekintettel arra, hogy a nemzeti-ségi lakosság gyermekkorában több nyelvet tanul meg és beszél anyanyelvi szinten, ezért három nyelv megjelölésére van lehetőség.

A népszámlálási kérdőív szerkesztői nem vették észre, hogy az anyanyelvre három, egymástól eltérő meghatározást adtak, s erről természetesen nem is világosíthatták fel a kérdezőket.

A népszámlálások és az 1971-es, 1993-as és 2003-as vizsgálat során végül is azt a nyelvet írták be anyanyelvnek, amelyet az összeírt személy anyanyelvének vallott. Ez az esetek nagy többségében lehetett az elsőként megtanult nyelv, de nem feltétlenül volt az. Amit biztosan tudunk, az a bevallás. Az esetek nagy többségében a vallott nyelv azonos az elsőként megtanult nyelvvel, de ismeretlen számú esetben nem azonos azzal. Egy személy anyanyelve élete során többször is változhat – írta Skutnabb-Kangas, és hozzátehetjük, hogy az anyanyelv néha elhatározás és választás kérdése.

Az 1971. évi országos kutatás szerint akkor a 320 ezer cigány személyből 61 ezer, vagyis 21,2 százalék volt cigány és 25 ezer, vagyis 7,6 százalék volt román anyanyelvű.

Az 1990. évi népszámlálásban 48 072 cigány anyanyelvű személyt írtak össze, de úgy, hogy a beás anyanyelvűeket is cigány anyanyelvűeknek vették. Az iskolastatisztikák alapján 445 ezer főre becsülhető akkori cigány lakosságnak ez a 48 072 személy a 10,8 százalékát tette ki. Vagyis a cigány és a beás anyanyelvűek együttes száma az 1971. évi 86 ezerről 48 ezerre, arányuk pedig 28,8 százalékról 10,8 százalékra csökkent.

Az 1993. évi országos kutatásban a megkérdezettek 5,5 százaléka mondta magát beás, 4,4 százaléka pedig cigány anyanyelvűnek. Ez összesen 9,9 százalék, ami közel áll az 1990. évi népszámlálás 10,8 százalékos adatához.

A 2001. évi népszámlálás során 48 685 beás és cigány anyanyelvű személyt írtak össze. Becslésünk szerint a népszámlálás idején 550 és 570 ezer között volt a cigányok létszáma. Vagyis 2001-re 8,5–8,9 százalékra csökkent a magukat beás, illetőleg cigány anyanyelvűnek mondó személyek együttes aránya. Jó lett volna a 2001-es népszámlálás *Nemzetiségi kötődés* című, 2002-ben kiadott kötetéből megtudni a cigány anyanyelvűek és a családi körben cigány nyelvet beszélők, illetőleg a beás anyanyelvűek és a családi körben beás nyelvet beszélők számát. A terjedelmes kötet azonban érthetetlen módon összevonta a cigány és a beás anyanyelveket beszélőket, valamint a cigány és a beás nyelveket családi körben beszélőket.

Az anyanyelvi arányok azt mutatják, hogy 1993 és 2001 között is tovább hatottak az anyanyelv cseréjét előidéző tényezők. Nem kétséges, hogy tovább hatnak ma is, és tovább fognak hatni a legközelebbi években is.

Ellentétes irányban hatottak és hatnak a cigány és a beás nemzetiségi, nyelvi és kulturális mozgalmak, amelyek érvényesülési és megélhetési lehetőségeket nyújtanak a hozzájuk csatlakozóknak. Lassította és lassítja a nyelvi asszimilációt, illetőleg 23–24 ezer embernél a cigány nyelv visszaváltását idézte elő, hogy a beolvadás már nem nyújtott és nem nyújt állást, jövedelmet és megélhetést. A cigány anyanyelv bizonyos mértékű visszaváltása, visszavétele országos jelenség, de inkább városi, mint falusi és még inkább budapesti. Cigány anyanyelvűnek vallotta magát a falusi cigányok 5,8 százaléka, a városiak 8,9 százaléka és a budapestiek 9,6 százaléka.

II. 2. táblázat

A cigányok anyanyelv és településtípusok szerinti megoszlása 2003-ban (százalék)

Településtípus	Anyanyelv				
	Cigány	Beás	Magyar	Egyéb	Együtt
Falu	5,8	4,6	88,7	1,0	100,0
Város	8,9	5,5	84,7	1,0	100,0
Budapest	9,6	0,2	90,2	0,9	100,0
Összesen	7,7	4,6	86,9	0,9	100,0

Emlékeztetünk arra, hogy 1971-ben 21 százalék volt a cigány anyanyelvűek aránya, vagyis a magyarországi cigányok 21 százaléka oláh cigány származású. Arra is emlékeztetünk, hogy az 1993-as felmérésben 11 százalék volt azoknak az aránya, akik a magyaron kívül ismerték és beszélték a cigány nyelvet. Könnyű volt tehát visszaváltani a cigány anyanyelvet.

A nagyobb városi és a még nagyobb budapesti arányt részben a költözésnek tulajdonítjuk. A cigány anyanyelvűek mozgékonyabbak voltak, könnyebben változtattak lakóhelyet, erősebben vonzódtak a városokhoz, különösen Budapesthez, és inkább keresték és találták meg a városi, budapesti kereseti lehetőségeket. Ugyanilyen fontosnak vagy még fontosabbnak tartjuk a politikai események, mozgalmak, kampányok hatását. Alig kétséges, hogy a mozgalmaknak, a kampányoknak, a politikai harcoknak nagyobb volt a hatásuk a városokban és a legnagyobb Budapesten.

A beás anyanyelvet választók aránya csak kevéssel nagyobb a városokban, mint a községekben, Budapestre pedig alig költöztek beások.

Az anyanyelv váltása, illetőleg visszaváltása továbbra is a kétnyelvűség keretében folyik. Román és magyar nyelven beszél jelenleg 40–43 ezer ember, az országban élő cigányok 7,1 százaléka, cigány és magyar nyelven beszél 97–102 ezer ember, az országban élő cigányok 17 százaléka. Tíz év alatt majdnem kétszeresére emelkedett a cigány és magyar nyelven beszélők száma, illetőleg azoknak a száma, akik bevallják a cigány nyelv ismeretét.

A teljes népességben a horvát, a román és a szlovák anyanyelvűek száma tovább csökkent 1990 és 2001 között. Anyanyelv visszaváltására az oláh cigányokon kívül csak a szerbekenél került sor, de csak kis mértékben: a szerb anyanyelvűek száma 2953-ról 3388-ra emelkedett.

II. 3. táblázat

A beszélt nyelvek százalékaránya az egyes korcsoportokban 2003-ban

Korcsoport	Csak magyar	Cigány	Beás	Más nyelv	Összesen
0–6 évesek	88,1	8,0	2,8	1,1	100,0
7–14 évesek	80,1	12,0	5,0	2,9	100,0
15–19 évesek	76,9	13,0	4,5	5,5	100,0
20–24 évesek	73,0	17,2	6,2	3,5	100,0
25–29 évesek	72,1	17,3	8,2	2,4	100,0
30–39 évesek	65,6	19,7	10,4	4,4	100,0
40–54 évesek	65,7	20,9	10,5	2,0	100,0
55–x évesek	61,7	20,5	12,6	5,3	100,0
Összesen	74,2	15,4	7,1	3,3	100,0

NEMZETISÉG

Eltolódásokat tapasztalunk a nemzetiségi hovatartozás tekintetében is. Le kell szögeznünk, hogy az a cigány ember, aki cigánynak tartja magát, népszámlálás idején nem feltétlenül vallja magát cigány nemzetiségűnek. Igen sok ember van, aki magát cigánynak és magyarnak vagy magyarnak és cigánynak tartja, nemzetiségi hovatartozását illetően azonban nem cigánynak, hanem magyarnak vagy magyar cigánynak vallja magát.

Az 1990. évi népszámlálásban 143 ezer ember vallotta magát cigány nemzetiségűnek. Az 1990. évi iskolastatisztikák alapján a cigány népesség számát 1990-ben 440–450 ezer főre becsülhetjük. Vagyis 1990-ben a cigányok 32 százaléka vallotta magát cigány nemzetiségűnek.

A 2001. évi népszámlálásban 190 ezer ember vallotta magát cigány nemzeti-ségűnek. Már tudjuk, hogy a népszámlálás évében 550–570 ezer körül lehetett az ország cigány népessége. 570 ezer fővel számolva a cigányok 33 százaléka, 550 ezer fővel számolva 34,5 százaléka vallotta magát cigány nemzetiségűnek. Növekedett a magukat cigány nemzetiségűnek vallók száma, de arányuk csak nagyon kis mértékben emelkedett.

Az 1993-as adatfelvételben minden 14 éven felüli személytől megkérdeztük, hogy milyen nemzetiségűnek vallja magát. Az ötezernél több megkérdezett 56,2 százaléka vallotta magát magyar nemzetiségűnek, 22 százaléka cigány vagy oláh cigány nemzetiségűnek, 18,2 százaléka magyar cigánynak és 0,7 százaléka román vagy beás nemzetiségűnek.

Valószínűnek tartjuk, hogy a 2001. évi népszámlálás során az 1993-as felmérésben magát magyar cigánynak mondó 18 százalék egy része a cigány, egy másik része a magyar nemzetiséget választotta, és az is valószínű, hogy a 18-ból 10 a cigányt, 8 a magyart választotta.

A 2003-as felmérésben is kérdeztük a nemzetiséget. A mintában szereplő 5408 személyből 37,8 százalék volt magyar, 29,8 százalék magyar cigány, 26,8 százalék cigány, 4,5 százalék beás és 1,0 százalék egyéb nemzetiségű. Valószínűsíthető, hogy a 37,8 százalék magyar nemzetiségű a 2001-es népszámlálásban is magyar nemzetiségűnek mondta magát, és a 26,8 százalék cigány nemzetiségű is cigány nemzetiségűnek mondta magát 2001-ben. De cigány nemzetiségűnek mondta magát az a 4,5 százalék is, aki beás nemzetiséget mondott 2003-ban. Nem is tehetett mást, mert a 2001-es népszámlálásban nem különböztették meg a cigány és a beás nemzetiséget (a cigány és a beás anyanyelvet sem), hanem egy kategóriába sorolták őket. A 29,8 százalék magyar cigány döntő többsége pedig magyar nemzetiségűnek mondta magát a 2001-es népszámlálásban.

Nem látunk eltolódást a két népszámlálás között, de eltolódást látunk az 1993-as és a 2003-as felmérés között a következőkben. Az 1993-as 56 százalék magyar nemzetiséget valló cigány embernek harmada magyar cigánynak mondta magát 2003-ban. Kevésbé érezte magát magyarnak, és inkább érezte magát cigánynak, mint 10 évvel korábban. Úgy is mondhatnánk, hogy kevésbé érezte magát integráltnak, a magyar társadalom részének, és inkább érezte magát elkülönítettnek és kirekesztettnek. A magyar nemzetiséget választók másik, kisebb csoportja pedig nem is a magyar cigány, hanem a jelző nélküli cigány nemzetiségre váltott.

Az 1993-as kutatásban a magyar anyanyelvű cigányok 60,18 százaléka vallotta magát magyar nemzetiségűnek, 18,76 százaléka magyar cigány, 18,46 százaléka cigány és 0,22 százaléka beás nemzetiségűnek. A romungrók 60,2 százaléka a magyar anyanyelvű és cigány származású embert magyar nemzetiségűnek tartotta. Ezek az emberek cigánynak ismerték el magukat már azzal, hogy válaszoltak a kérdőív kérdéseire, hiszen az egész kérdés annak hangsúlyozott bejelentésével kezdődött, hogy a kérdés célja a cigány családok helyzetének megismerése. Cigánynak ismerték el magukat, de magyar nemzetiségű cigánynak.

2003-ban már csak 38,6 százalék gondolkodott így. A magukat cigány nemzetiségűnek vallók aránya 18,46 százalékról 25 százalékra, a magukat beás nemzetiségűnek mondók aránya 0,22 százalékról 4,5 százalékra emelkedett. Ők valószínűleg azoknak a leszármazottai, akik 1971-ben még cigány, illetőleg magyar anyanyelvűnek mondták magukat; az arányok növekedése egyrészt a nemzetiségi mozgalom hatásának, másrészt a beolvadási kísérletek kudarcá-

nak tulajdonítható. Lényegesebb ennél a magyar cigány nemzetiséget mondók arányának 18,76 százalékról 32 százalékra való emelkedése.

A nemzetiségi adatokat tartalmazó népszámlálási kötet megjelenése óta sokan írták le azt a mondatot, hogy a 600 ezer magyarországi cigányból csak 190 ezer ember vallotta magát cigánynak. A felmérések adatai azonban mutatják, hogy a magyar anyanyelvű cigányoknak 1993-ban 60,2 százaléka, 2003-ban 38,6 százaléka magyar nemzetiségűnek vallotta ugyan magát, de elismerte cigány származását, és vállalta cigányságát. Nem is tehetett mást, mert a környezet szigorúan számon tartja származását.

A kisebbségi törvény megfogalmazása idején fölmerült az a javaslat, hogy a nemzeti kisebbségek között ott legyen a zsidó is. A magyarországi zsidók többsége ezt elutasította. Az ELTE Szociológiai Intézetében működő Kisebbségkutató Intézet 1999-ben felmérést végzett a mai magyarországi zsidóságról (Kovács 2002). A kérdőív egyik kérdése a zsidó identitásra vonatkozott. Az öt lehetséges válasz közül az egyik póluson a „Magyarországon élő zsidó vagyok” szerepelt. Ezt a választ első helyen 23, második helyen 16 százalék választotta. A másik póluson a „magyar vagyok” válasz szerepelt. Ezt 13, illetőleg 10 százalék választotta. A válaszolók többsége a kettős identitású válaszokat választotta. A „zsidó vallású (származású) magyar vagyok” választ 30, illetve 25 százalék választotta. A „magyar is, meg zsidó is vagyok” választ mindkét helyen 24 százalék választotta.

A mai Magyarországon élő zsidók ősei a XVIII. és a XIX. században vándoroltak be Magyarországra. Bevándorlásuk előtt természetesen nem magyar volt az anyanyelvük. Jelenleg magyar az anyanyelvük, és a 2001. évi népszámlálás idején a nemzetiségi kérdésre nagy többségük valószínűleg azt a választ adta, hogy magyar nemzetiségű. A romungrók ősei a XVI., a XVII. és a XVIII. században vándoroltak be Magyarországra. Jelenleg magyar az anyanyelvük, és a 2001. évi népszámlálás idején többségük magyar nemzetiségűnek vallotta magát.

A magyar cigány nemzetiséget választóknál nyilvánvalónak látszik a kettős identitás. Tudjuk azonban – és hangsúlyoztuk is –, hogy kettős identitásúak a magyar nemzetiséget választók is. És nem tudjuk, csak találgatjuk a magyar cigány nemzetiség választásának jelentéseit. Magától értetődően van olyan jelentése, hogy magyar is vagyok meg cigány is, de lehet más jelentése is. A magyar szó használatában szerepet játszik a romungrók „magyar muzsikusz cigány” öntudata, a muzsikusz cigánynak a magyar társadalomban elfoglalt helyéről és presztízséről alkotott elképzelés, a cigányságon belüli arisztokrácia mítosza, az oláh cigányoktól való különbözőség tudata és hangsúlyozása. Azoknál azonban, akik korábban „tisztán” magyarok voltak, most pedig magyar cigányok, gondolnunk kell az utóbbi évek keserű tapasztalataira, a megkülönböztetésre, az elkülönítésre, a kirekesztésre. Számukra a magyar cigány önálló nemzetiség, amely különbözik a cigánytól is, a magyartól is.

1993-ban a beás anyanyelvű cigányok 19 százaléka vallotta magát magyar, 49 százaléka cigány, 8 százaléka beás vagy román, 22 százaléka magyar cigány nemzetiségűnek. A 2003-as felmérésben 39,8 százalék vallotta magát magyar,

32,8 százalék cigány, 11,5 százalék beás vagy román és 15 százalék magyar cigány nemzetiségűnek. Az átalakulás iránya tehát náluk eltért a romungróktól. A romungrók jelentős része nemzetiségi tekintetben távolodott a többségi társadalomtól, a beások az integrálódás útját választották.

Az oláh cigányoknál is növekedett a magyar nemzetiséget választók és csökkent a cigány nemzetiséget választók aránya. 1993-ban 21 százalékuk vallotta magát magyar, 59,6 százalékuk cigány, 2 százalékuk beás vagy román és 15 százalékuk magyar cigány nemzetiségűnek. 2003-ban 29 százalékuk vallotta magát magyar, 42 százalékuk cigány, 3 százalékuk beás és 17 százalékuk magyar cigány nemzetiségűnek.

II. 4. táblázat

A cigányok anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlása 1993-ban (százalék)

Anyanyelv	Nemzetiség					Összesen
	Magyar	Magyar cigány	Cigány	Beás	Egyéb	
Magyar	60,2	18,8	18,5	0,2	2,3	100,0
Cigány	21,2	18,3	59,6	1,8	1,7	100,0
Beás	18,9	22,4	48,7	8,1	1,9	100,0
Összesen	56,2	18,2	22,0	0,7	2,9	100,0

II. 5. táblázat

A cigányok anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlása 2003-ban (százalék)

Anyanyelv	Nemzetiség					Összesen
	Magyar	Magyar cigány	Cigány	Beás	Egyéb	
Magyar	38,6	31,9	25,1	4,2	0,2	100,0
Cigány	29,3	17,1	42,3	3,2	8,1	100,0
Beás	39,8	15,2	32,8	11,5	0,7	100,0
Összesen	37,8	29,8	26,8	4,5	1,1	100,0

Mindkét felmérés pozitív kapcsolatot mutatott az iskolázottság és a magyar nemzetiséghez való kötődés között. Három értelmezés is kézenfekvő. Az első közülük az iskola asszimiláló hatása. A második szerint azok iskolázódnak, akik alkalmazkodni, beilleszkedni, asszimilálódni akarnak, akik magyarok szeretnének lenni. A harmadik az anyanyelvvel függ össze. A magyar anyanyelvűek iskolázottabbak, és egyébként is nagyobb arányban vallják magukat magyar nemzetiségűnek.

Kölcsönösek az összefüggések a munkaerőpiaci státusnál is. A foglalkoztatottnál már maga az elhelyezkedtség is a magyar nemzetiség elfogadásának irányában hat, a munkahely elvesztésétől való félelem is és a munkatársakkal való kapcsolat is, de az is, hogy a már beilleszkedett, asszimilálódott emberek inkább tudták megtartani munkahelyüket, és könnyebben tudtak elhelyezkedni. A magyar nemzetiség és a foglalkoztatottság kapcsolódását az is elősegítette és elősegíti, hogy a magyar anyanyelvűeknek és az iskolázottak-

nak jobb a munkaerőpiaci helyzete, és inkább választják a magyar nemzetiséget is.

Erős összefüggés volt 1993-ban a cigány szervezetekben való részvétel és a nemzetiségi önmeghatározás között is. (2003-ban nem kérdeztük a szervezeti tagságot.) Elég természetesnek látszik, hogy a cigány szervezetekben aktív személyek az átlagosnál kisebb mértékben vallják magukat magyar és az átlagosnál nagyobb mértékben cigány nemzetiségűnek. Ez az összefüggés azonban nem volt teljesen egyértelmű. A cigány szervezetek tagjai a többiekénél nagyobb, de nem sokkal nagyobb mértékben vallották magukat cigány nemzetiségűnek. Ha elfogadnánk azt az elvet, hogy azok cigányok, akik cigány nemzetiségűnek vallják magukat, akkor azt is el kellene fogadnunk, hogy a cigány szervezetek tagjainak közel a fele nem is cigány.

TOVÁBBI TÁBLÁZATOK A 2003-AS VIZSGÁLATBÓL

II. 6. táblázat

A kérdézet első anyanyelve

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Oláh cigány	412	7,6	7,7
Beás	245	4,5	4,6
Magyar	4649	86,0	86,9
Egyéb	45	0,8	0,8
Érvényes válasz összesen	5351	98,9	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	57	1,1	
Összes megkérdezett	5408	100,0	

II. 7. táblázat

A kérdézet milyen nyelven beszél (a magyar mellett)

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Csak magyar	3850	71,2	74,2
Oláh cigány	800	14,8	15,4
Beás	368	6,8	7,1
Más	170	3,1	3,3
Érvényes válasz összesen	5188	95,9	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	220	4,1	
Összes megkérdezett	5408	100,0	

II. 8. táblázat

Nemzetiségi identitás (gyermekes esetében szülők meghatározása)

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Magyar	2017	37,3	37,8
Magyar/cigány	1593	29,5	29,9
Cigány	1430	26,4	26,8
Beás	238	4,4	4,5
Egyéb	52	1,0	1,0
Érvényes válasz összesen	5330	98,6	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	78	1,4	
Összes megkérdezett	5408	100,0	

II. 9. táblázat**Nemzetiség és anyanyelv együttes megoszlása**

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Magyar–magyar	967	17,9	32,2
Magyar–egyéb	187	3,5	6,2
Egyéb–magyar	1551	28,7	51,7
Egyéb–egyéb	296	5,5	9,9
Érvényes válasz összesen	3001	55,5	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	2407	44,5	
Összes megkérdezett	5408	100,0	

II. 10. táblázat**Magyar nemzetiségűek aránya a háztartásokban**

	Gyakoriság	Százalék
Nincs magyar nemzetiségű	96	51,2
Kisebbség	109	9,4
Fele-fele	38	3,3
Többség	110	9,4
Mindenki magyar nemzetiségű	312	26,8
Érvényes válasz összesen	1165	100,0

II. 11. táblázat**Cigány nemzetiségűek aránya a háztartásokban**

	Gyakoriság	Százalék
Nincs cigány nemzetiségű	773	66,4
Kisebbség	87	7,5
Fele-fele	22	1,9
Többség	64	5,5
Mindenki cigány nemzetiségű	219	18,8
Érvényes válasz összesen	1165	100,0

II. 12. táblázat**Beás nemzetiségűek aránya a háztartásokban**

	Gyakoriság	Százalék
Nincs beás nemzetiségű	1048	90,0
Kisebbség	59	5,1
Fele-fele	15	1,3
Többség	20	1,7
Mindenki beás nemzetiségű	23	2,0
Érvényes válasz összesen	1165	100,0

II. 13. táblázat

A kérdézet első anyanyelve a lakóhely régiója szerint

	Bp. iparvidék	Kelet	Alföld	Észak	Dunántúl	Nyugat	Együtt
Oláh cigány	11,7	7,0	7,9	0,3	12,6	34,6	7,7
Beás	3,3	2,0	,2	1,3	16,4	8,6	4,6
Magyar	84,2	90,8	90,7	98,2	68,4	56,2	86,9
Egyéb	0,8	0,2	1,2	0,2	2,7	0,5	0,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	951	1057	504	1714	940	185	5351

II. 14. táblázat

A kérdézet első anyanyelve településtípus szerint

	Falu	Város	Budapest	Együtt
Oláh cigány	5,8	8,8	9,6	7,7
Beás	4,4	5,6	0,2	4,6
Magyar	88,8	84,6	90,2	86,9
Egyéb	0,9	0,9		0,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	2140	2649	562	5351

II. 15. táblázat

A kérdézet milyen nyelven beszél (a magyar mellett)? A válaszok megoszlása régiók szerint

	Bp. iparvidék	Kelet	Alföld	Észak	Dunántúl	Nyugat	Együtt
Csak magyar	64,9	80,9	77,8	94,8	45,5	27,7	74,2
Oláh cigány	23,9	15,1	19,9	1,7	21,4	61,3	15,4
Beás	5,2	2,2	,8	2,0	26,7	9,2	7,1
Más	6,0	1,7	1,5	1,6	6,5	1,7	3,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	948	991	473	1690	913	173	5188

II. 16. táblázat

A kérdézet milyen nyelven beszél (a magyar mellett)? A válaszok megoszlása településtípus szerint

	Falu	Város	Budapest	Együtt
Csak magyar	78,2	70,4	76,5	74,2
Oláh cigány	8,7	19,3	23,0	15,4
Beás	8,0	7,9	,4	7,1
Más	5,1	2,5	0,2	3,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	2099	2527	562	5188

II. 17. táblázat

Nemzetiségi identitás a lakóhely régiója szerint

	Bp. iparvidék	Kelet	Alföld	Észak	Dunántúl	Nyugat	Együtt
Magyar	41,8	42,7	55,0	20,6	47,6	53,3	37,8
Magyar/cigány	39,1	30,3	21,3	36,4	16,5	11,0	29,9
Cigány	16,7	26,3	21,1	37,9	21,8	19,8	26,8
Beás	1,7	0,6	1,6	5,1	12,9		4,5
Egyéb	0,6		1,0	0,1	1,2	15,9	1,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	944	1048	507	1712	937	182	5330

II. 18. táblázat

Nemzetiségi identitás a lakóhely településtípusa szerint

	Falu	Város	Budapest	Együtt
Magyar	37,0	39,0	35,6	37,8
Magyar/cigány	34,7	22,8	44,7	29,9
Cigány	23,0	31,5	19,6	26,8
Beás	4,8	5,1		4,5
Egyéb	0,5	1,6	0,2	1,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	2128	2640	562	5330